

Marina HOTI

JEDNA POSUDA VUČEDOLSKE KULTURE S POSEBNIM OBZIROM NA CJEVASTE VAZE

UDK 903.26(497.13)»6343«

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Prehistorijska i antička arheologija

Prehistoric and ancient archaeology

Primljeno: 1991.06.04.

Marina Hoti

41000 Zagreb, Croatia

Đ. Salaja 3

Odsjek za arheologiju

Filozofskog fakulteta

1985. g. u istraživanjima Vučedola (Streimov vinograd) nađen je fragment cilindrične posude. Uspoređujući je s poznatim primjerima iz prehistorije, minojske Krete, civilizacija Bliskog Istoka, kao i iz vremena klasične Grčke, zaključujemo da je i naša mogla imati sličnu funkciju – da je služila za libacije, vjerojatno htoničkim božanstvima.

εχει μὲν ἤδη γαστήρους χοῶς πατήρη
(AESCH. *Choeph.* 164)¹

Prilikom istraživanja lokaliteta Vučedol (položaj Streimov vinograd) 1985. g. otkrivena je jedna jama koja je označena brojem 6.² Među golemom količinom keramike vučedolske kulture, u jami se nalazio i jedan čudan fragment. Radi se o dijelu nekakvog cilindričnog predmeta. Dno eliptičnog tlocrta je dobrim dijelom sačuvano i jasno se vidi da je bilo šuplje i da je predmet bio predviđen da stoji uspravno na tom šupljem dnu. Vrh je jako oštećen i ne može se pretpostaviti sa sigurnošću kako je izgledao (T. 1a i b,, T. 2a i b).³ Površina cilindra je bogato ukrašena inkru-

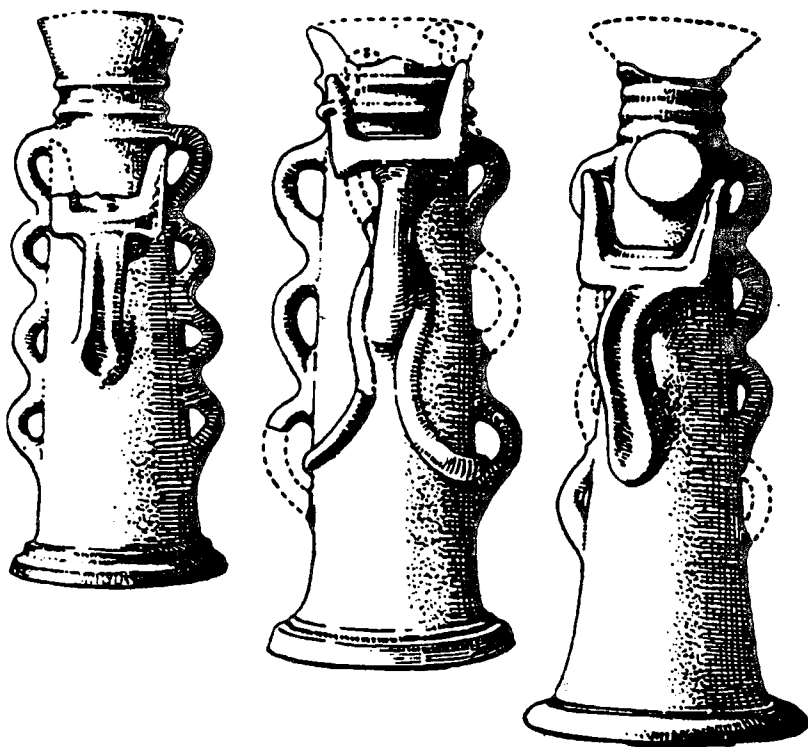
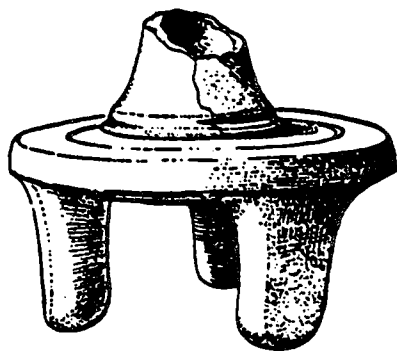
stacijom organiziranom po principu šahovskog polja, s klasičnim vučedolskim ornamentima. Na užim stranama se nalazi po jedna ukrasna traka.

Od samog se početka postavljalo pitanje moguće funkcije predmeta. Iako je vučedolska kultura veoma bogata keramičkim oblicima i svako istraživanje donese neki novi, ovaj je oblik dosta neobičan. Od početka je asociirao na kulturni predmet. Napokon smo odlučili da ga interpretiramo kao donji dio cilindrične vaze ili tzv. cjevaste (tubularne) vaze.⁴

Paralele je trebalo tražiti izvan vučedolske kulture, kako za oblik, tako i za funkciju. Budući da je do sada civilizacija Krete dala mnogo paralela za tumačenje simbola vučedolske kulture, moramo se i u ovom slučaju osloniti na Kretu.

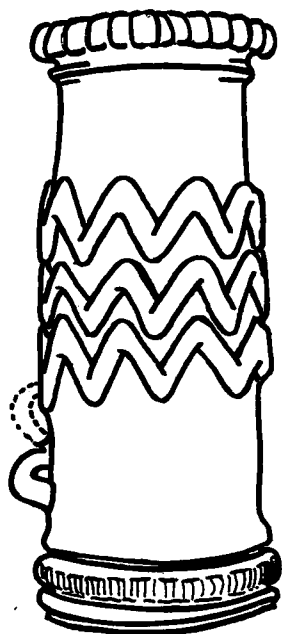
Zaista, cjevaste su vaze nalažene širom Krete. Nalažene su po svetištima u Gurniji, Aja Trijadi, Knosu, Maliji, Gaziju, Karfiju, Katsambi, Mitropolisu, Kumasi, Palekastru, Prinijasu itd.⁵ Otprilike su istih dimenzija, između 0,30 i 0,50 m, promjera 0,05 – 0,15 m. Većina ih je datirana u kasnominojsko III B i C razdoblje, ali ih ima i ranijih.⁶ Okolnosti nalaza pokazuju da nema sumnje u njihovu kulturnu funkciju. Jedan od najbogatijih nalaza je onaj iz svetišta u Gurniji. U samo se svetište ulazilo preko tri stepenice s ulice. No, u samoj prostoriji nije nađen niti trag bilo kakvog popločenja. Yavis smatra da bi to moglo biti zbog svetog drva koje je raslo u svetištu, ali je to nemoguće dokazati.⁷ Unutra je nađen jedan oltar na tri noge sa slomljenim srednjim dijelom konična oblika, kipić ženskog božanstva sa zmijama u uzdignutim rukama, četiri male golubice od terakote, dvije zmijske glave i tri kompletne cjevaste vaze, kao i dvije u fragmentima. Vaze su nađene još u svom izvornom, uspravnom položaju (Crtež 1).⁸ Ove vaze iz Gurnije imaju na sebi plastične zmije, dok oni jednostavniji cilindri, nalaženi po drugim svetištima, imaju seriju vertikalnih ručki koje podsjećaju na zmiju, zato su dobili naziv »Zmijске cijevi« (*snake tubes*) i tako su poznati u literaturi.⁹ Po svetištima se cilindri pojavljuju zajedno s božicama s uzdignutim rukama (Gazi, Kanija, Karfi, Katsamba, Primias). Uglavnom su stajali ispred klupa (tzv. oltara): na oltarima su bile božice, a cjevaste vaze ispred njih, kao da je svaka božica imala po jedan cilindar za žrtve.¹⁰ Ove su vaze nalažene po svetištima, ali ni jedna do sada nije nađena u grobu.¹¹ Među ranijim primjercima je i pet cjevastih vaza iz Pirga (Pyrgos-Myrtos) datiranih u KM I razdoblje. Oni su potpuno ravni (dok kasniji mogu biti konveksni ili lagano konkavni). Zajedno s ovim posudama nađena je školjka od fjanse i tablica s natpisom na Linearu A koja navodi 90 mjera vina¹² (Crteži 2-6).

Koliko je nesumnjivo bilo da imaju kulturnu ulogu, toliko se raspravljalo o njihovoj funkciji. Prijedloga je bilo mnogo. Evans ih je smatrao skloništem za svete zmije; međutim one su stajale uspravno, dok bi zmije sigurno više voljele nešto horizontalno.¹³ Marinatos ih je smatrao vazama za cvijeće (GNOMON 32/1960/649), ali ih je bar pola imalo šuplje dno i ta funkcija otpada. Njihova bliska paralela su posude iz Izraela (Betšan), ali njih na Istoku tumače kao kadionice.¹⁴ Za Kretu to potpuno otpada jer niti jedan primjerak nema tragova gorenja. Tako su dvije hipoteze do danas prevladale – svaka sa svojim argumentima. Jedna da su to posudoljca za žrtvene posude,¹⁵ druga da su to cilindrične posude za libacije kroz koje je tekućina otjecala u zemlju.¹⁶ Budući da cilindri mogu biti i potpuno šuplji i zatvorenog dna, i jedna i druga teorija mogu dobiti prigovor: teško da je za libacije mogla služiti posuda za-

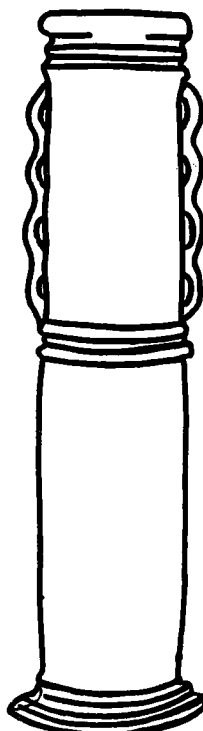

CRTEŽ 1

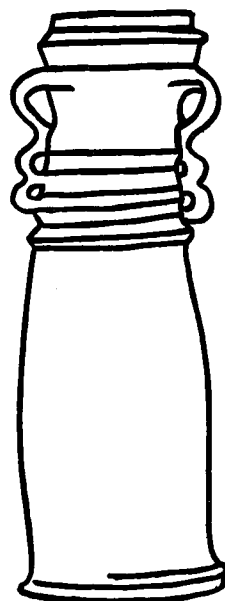
tvorena dna; s druge strane neki šuplji cilindri su teško zamislivi kao postolja: vitki, malog promjera, uske baze i šuplji, mora da su bili krajnje nestabilna postolja. Osim toga, vrlo dobro razrađen tip postolja za žrtve na Kreti postoji – tzv. »Stalak za voće« s punom nogom i širokom stabilnom bazom. Betancourt (1985) u svojoj analizi minojske keramike smatra problem riješenim na temelju nalaza Josepha Shawa u Komu (Kommos, luka na obali u neposrednoj blizini Festa).¹⁷ Tu je nađena cjevasta vaza s ušicama na kojima su bile male golubice od terakote (samo su dvije još na mjestu). Cilindar je bio in situ, a u njegovu grlu još je uvijek stajala konična kupa malih dimenzija (Crtež 7). U ovom slučaju je funkcija stalka zaista dokazana, ali se ne bismo složili s Geraldine Gesell (koja je bila sigurna i prije ovog nalaza), Shawom i Betancourtom da je dokazana za sve primjerke i sve slučajeve. Problemi nastaju kad pokušavamo za sve nađene primjerke ustanoviti isključivo jednu istu funkciju. Možda je razumnije prihvatiti obje funkcije. Šuplji su cilindri mogli služiti za libacije. Dok

CRTEŽ 2

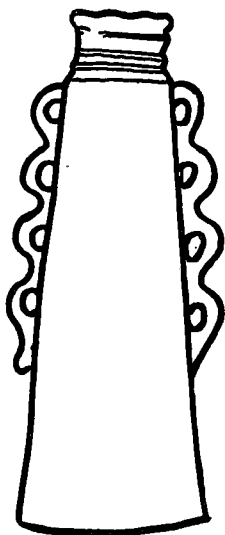
CRTEŽ 3

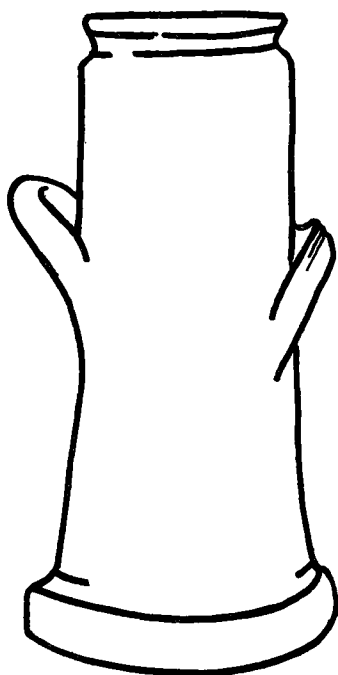
CRTEŽ 4

se kao redovite paralele navode egipatski kameni cilindri i glineni cilindri koji su sigurno služili kao postolja, nikad se ne citiraju paralele s Bliskog Istoka. Jedna freska iz kraljevske palače u Mariju, datirana oko 1800. g. p.n.e. prikazuje ritualnu scenu – izlijevanje žrtvene tekućine u cilindričnu posudu na podu (Crtež 8). Drugi nalaz

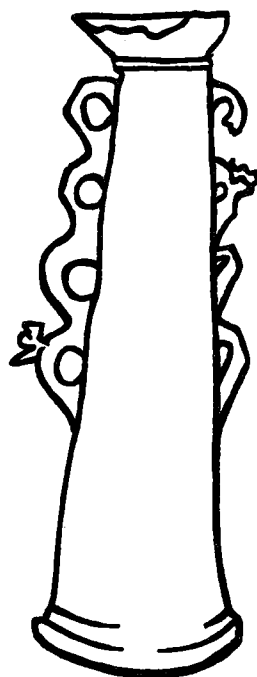
koji nam se čini značajnim je jedan model svetišta iz tholos-grobnice u Kamilariju (Crtež 9). To je jedan od tri modela datirana u srednjominojsko II ili (vjerovatnije) III razdoblje. Načinjeni su od gline.¹⁸ Četiri lika ispruženih ruku sjede na klupi uza zid svetišta i po svoj prilici prikazuju božanstva. Dva lika, očito vjernici, stoje ispred njih. Vjernici su manjih dimenzija i njihove geste prikazuju štovanje. Ispred svake figure koja sjedi, stoji po jedna cjevasta posuda. Na jednu od njih je postavljen neki predmet, kao da je na postolju. Međutim, desni vjernik drži u ruci posudu okrenutu kao da iz nje izljevaju tekućinu i to u cilindar ispred sebe. Ovaj nalaz iz Kamilarija pokazuje da su tubusi služili i za libacije, kao i to da je takav način žrtvovanja bio uobičajen prije kasnominojskog razdoblja (kako se datiraju nađeni tubusi).

CRTEŽ 5

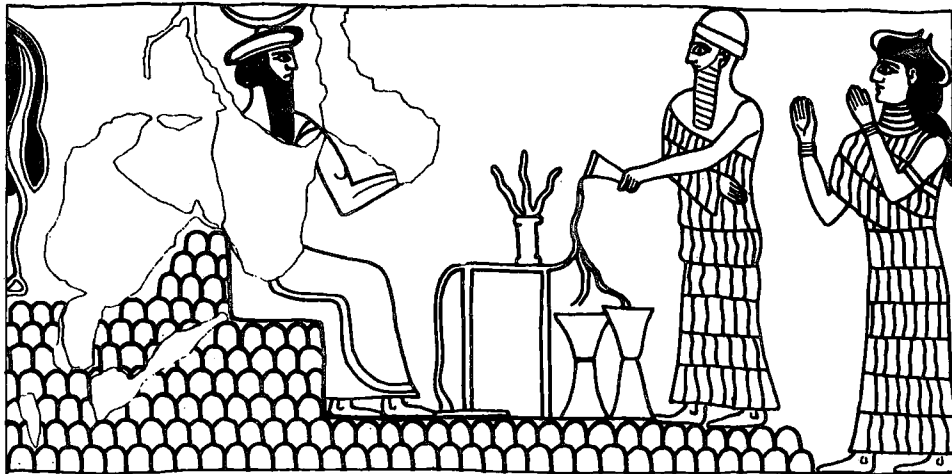
CRTEŽ 6

CRTEŽ 7

U prilog pretpostavci da su cilindri služili za libacije ide i činjenica da svetište u Gurniji nije imalo nikakva poda,¹⁹ već su vaze nađene na goloj zemlji, pa je tekućina mogla otjecati ravno u nju.²⁰ U istom slučaju je vjerovatnije pretpostaviti da fino ukrašene posude iz Gurnije nisu imale dno. U ovom kontekstu nalaz iz Pirga nam se čini značajnim: to da je zajedno s cjevastim vazama nađena pločica s natpisom na Linear A pismu koja spominje 90 mjera vina²¹ moglo bi upućivati na libacije, a birokratska duša pisara je točno vodila evidenciju koliko je vina dano bogovima. Vežu je nemoguće pouzdano dokazati, ali je primamljivo povezati cjevaste vaze i zapis o 90 mjera vina u istom svetištu.

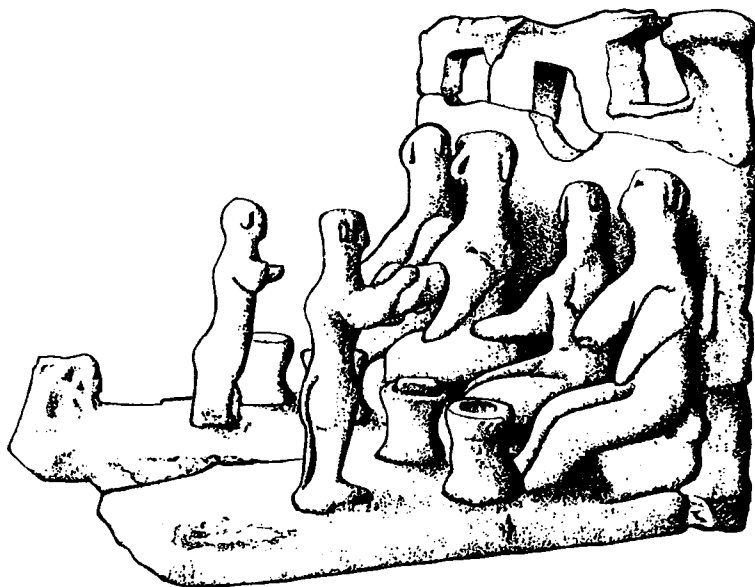
Libacije koje su se izlilevale u ove posude, po svoj prilici su bile za htonička božanstva i za mrtve. Već i to što su tijesno povezane sa zmijama navodi nas na pomisao da je riječ o htoničkom kultu. To što ni jedna nije nađena u grobu, ali su nađene u svetištima kraj nekropola, govori da su služile u kultu mrtvih. U svetištu u Maliji nađena je posuda za libacije bez dna zajedno s tubularnim vazama.²² Isto je tako značajan nalaz pored nekropole Hrisolakos (Chryssolakkos, nekropola palače u Maliji). U podu je bio uzdignut blok s nazubljenim stranicama, u sredini je bio šupalj, a šupljina je dopirala do 15 cm ispod poda prostorije. U istom su svetištu nađene posude za libacije i tubusi.²³ Nema sumnje da je to bio oltar s otvorom kroz koji se komuniciralo s podzemljem, s mrtvima. Žrtvena komunikacija sa zemljom i podzemljem je izlivanje tekućine. Potvrdu za to imamo i na sarkofagu iz Aja Trijade, gdje se vide svećenice dok izljevaju tekućinu u posudu bez dna, kroz koju tekućina istječe prema zemlji. Posuda je uglavljena između dva stupića sa simbolima dvostruke sjekire (Crtež 10). Neobičan cilindar s Roda, datiran u minojsko ili subminojsko razdoblje, oblikovan je u tri konkavna dijela. Na njemu su prikazana zatvorena vrata, plastične zmije i golubice.²⁴ Prikaz zatvorenih vrata nas asocira na mrtve, na simbolički prikaz grobnice tako čest u grčkom svijetu.

CRTEŽ 8

Tubularne se vaze smatraju isključivo minojskom odlikom (usprkos paralelama na Istoku). U mikenskom svijetu nisu nađene tubularne vaze, ali je libacija bila stalna pojava. U Pilu, iza trona, nađena je plitka udubina povezana kanalicom s drugom udubinom udaljenom oko 2 m. Slično je nađeno u predvorju megarona u Mikeni. Možda su služile za libacije.²⁵ U Mikeni je, iznad »Tsountasove kuće« otkrivena prostorija s podom pokrivenim štukom. Uz dva zida su bile klupe i na podu veliko ognjište. U kutu ognjišta bila je udubina (možda je u nju ulijegalo dno posude za libacije) od koje je kanal vodio do vrča s dvije ručke ukopanog u pod.²⁶ U kućnom svetištu Asine nađen je vrč bez dna, okrenut naopako. Očito je bio namijenjen libacijama.

Izlijevanje tekućine za bogove specifičan je i veoma raširen način žrtvovanja. Libacije se spominju u natpisima brončanodobnih civilizacija starog svijeta kao izuzetno svete žrtve. Najstariji prikazi koje imamo su iz sumerskog konteksta. Hetitski su podaci obilati. Na njihovim prikazima tekućina se izlijeva u golu zemlju ili u posudu pred božanstvom, slično sumerskoj freski iz Marija; tako nešto vidimo na reljefu iz Malatye.²⁷ Ritualni hetitski tekstovi nabrajaju duge popise libacija, u najrazličitijim situacijama i za svakakve potrebe, npr. za ognjište, štitove, rezu na prozoru, pred prozorom itd.²⁸ Izlijevale su se razne tekućine: vino, voda, mlijeko, ulje, možda hydromel, kao kod Homera.²⁹ Važna tekućina u libacijama bila je krv, uglavnom životinjska, a ponekad i ljudska, ako je suditi prema pisanim izvorima.³⁰ Da je krv kao žrtvena tekućina imala važnost i na Kreti možemo vidjeti na već spomenutom sarkofagu iz Aja Trijade (Crtež 10). Iz vrata zaklanog bika krv teče u posudu. Možda upravo tu krv svećenica izlijeva u uposudu bez dna na krajnjoj desnoj strani prikaza.

CRTEŽ 9

Kod Hetita važnu ulogu igra kamenje za libacije huuaši. Obično se smatra da je izlijevanje tekućine po takvom svetom kamenju čin pomazanja anikoničnog božanstva.³¹ Možda neka veza postoji s Kretom. U svetištu u Komu (Kommos), zajedno s cilindrom nađen je i jedan veliki kamen koga su iskopavači protumačili kao anikonični idol.³² Paralela na Kreti ima mnogo, bilo da su u svetišta postavljani takvi komadi kamena, kao u Gortini, bilo da su svetišta građena na mjestu gdje iz zemlje izlazi živa stijena, kao u Gaziju.³³ Takva se živa stijena nalazi i u kultnom centru na akropoli Mikene.³⁴ Okolnosti nalaza upućuju na veze između anikoničnih idola i živih stijena i libacija. U tim svetištimu su nalažene tubularne vaze.

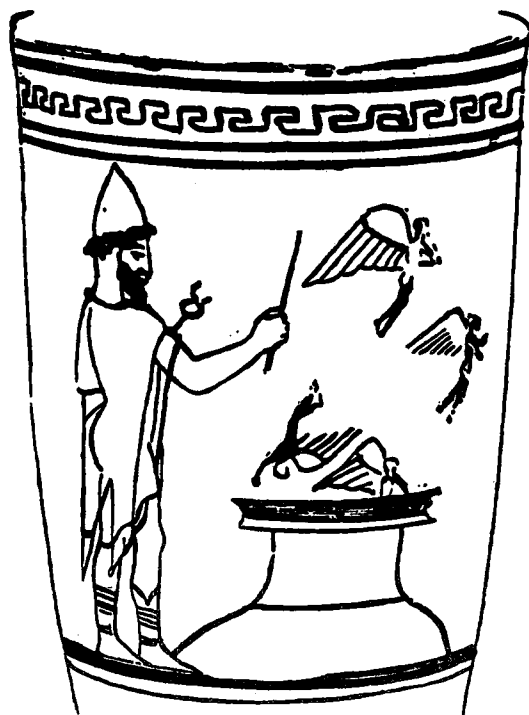
Svetost libacije je opće mjesto. Tumačenja zašto je tako sveta su dosta brojna. Međutim, sva se mogu u krajnjoj liniji svesti na jedan zajednički nazivnik – to je dar za bogove koji se, kad se jednom da, više se ne može uzeti natrag. Svako je žrtvovanje složen religijski i društveni čin: izmjena darova, posvećenje, ali i zajedničko sudjelovanje koje povećava koheziju društva.³⁵ Za razliku od žrtava koje se jedu i piju i tako dijele s bogovima, ljevanica nepovratno otječe u zemlju, ljudi u njoj ne uzimaju udjela. Zato se povezuje s mrtvima,³⁶ bogovima mrtvih i htoničkim božanstvima općenito. Većina tih božanstava je starija od bronzanog doba, kad su počela dobivati individualne karakteristike. Isto tako raširenost libacija posvuda po starom svijetu i njihova neusporediva svetost, navode na pomisao da imaju dugu evoluciju prije bronzanog doba.³⁷

CRTEŽ 10

Već u ranobrončanodobnim slojevima Beycesultana nalazimo u svetištima oltare iza kojih su u pod ugrađene posude za libacije (Sloj XVII)³⁸ i vrlo lijepo su razvijeni u Sloju XV. U Beycesultanu se oltarski sistemi za libacije pokazuju kao već definirani s čvrsto sistematiziranim kulturnim značenjem. Još stariji razvitak se može pretpostaviti. U evropskoj prethistoriji možemo nagadati. Schmidt je u Vučedolu (Gradac) pronašao u starčevačkom sloju jednu kupu na nozi.³⁹ Kupa je imala probušeno dno i šuplju nogu. Iako je Schmidt tumači kao poklopac, teško da je mogla biti poklopac, ali je zato mogla biti posuda za libacije.⁴⁰ Ovo je posuda standardna oblika, jedino što je razlikuje od ostalih je rupa u dnu. Ona nije cilindrična i ne može nam poslužiti kao paralela svojim oblikom, ali zato može poslužiti kao paralela IDEJOM. Može nam pokazati da je predodžba izlivanja žrtve kroz posudu postojala već u ranom neolitiku. Već od rana vremena imamo libacije koje se izljevaju direktno na zemlju i one koje otječu posredstvom posude. Čini se da je posuda bila potrebna kao posrednik između čina žrtvovanja i onih koji pod zemljom primaju žrtvu. Posvećeni posrednik, u ovom slučaju u liku posude (ili oltara u drugim slučajevima) bio je nužan između ljudi i živog svijeta i nedodirljivog svijeta bogova i mrtvih; kao »ničiji svijet« između svijeta živih i svijeta mrtvih, svijeta ljudi i svijeta bogova, nekakav »limbo« kroz koji je tekućina prolazila i u njemu prestala biti piće ljudi i postala tvar bogova. Kako drugačije objasniti potrebu da se ljevanice izljevaju kroz posude, potrebu koja je uporno ostala prisutna do antike.⁴¹ Možda bi u ovom kontekstu trebalo promatrati i šuplje cilindre iz Porodina s prikazom ljudskog lica.⁴² Takvi su cilindri sigurno imali kulturnu funkciju, a mi pretpostavljamo da je ona libacija.

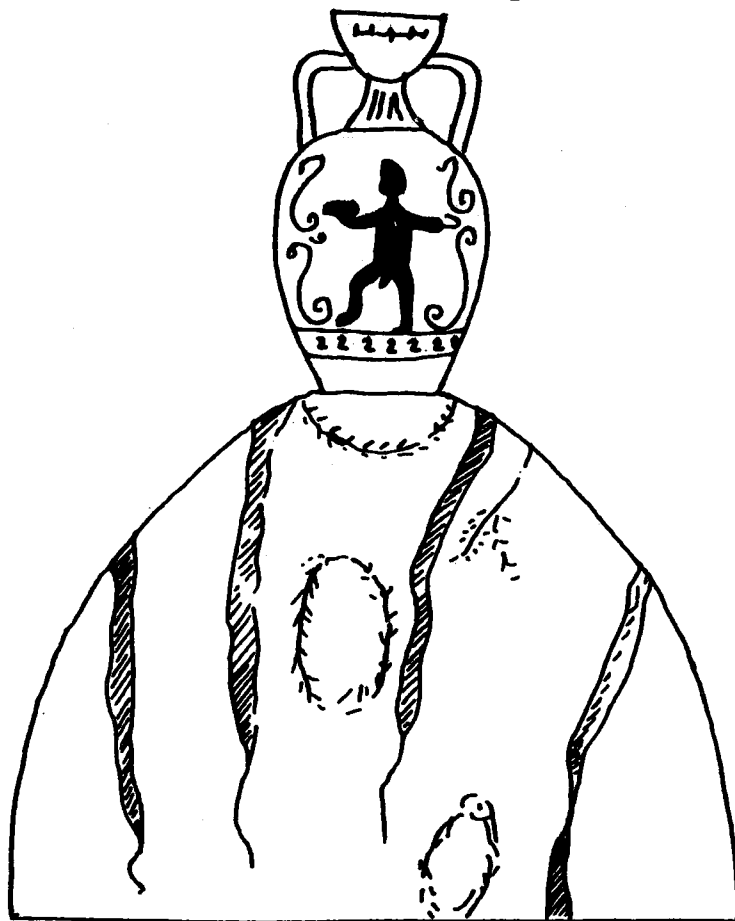
Od prehistorije do antike proteže se ideja o žrtvovanju izlivanjem tekućine, a zajedno s njom traje i oblik posuda za ljevanice kao i način njihove upotrebe. Ako je funkcija vučedolskog cilindra do sada neizrečena, ako o neolitičkim cilindrima zaključujemo na temelju kasnijih paralela, ako je funkcija kretskih »zmijskih cijevi« dvojbena ili barem dvostruka, o funkciji cilindara iz vremena klasične Grčke teško da možemo dvoumiti.

CRTEŽ 11

U grčkom svijetu se takve posude koriste za libacije mrtvima. Mrtvi uvijek zahtijevaju tekućine, možda zbog toga što je postojala predodžba da su mrtvi žedni, da žive u suhom svijetu. Predodžba suhoće možda se nazire u mikenskom izrazu di-pi-si-jo-i. Ako je interpretacija $\Delta\psi\tau\omicron\iota$ – »Žedni«, tj. Mrtvi, točna,⁴³ to bi značilo da su već mikenski Grci smatrali da je nužno izljevati tekuće žrtve za mrtve.⁴⁴ Kod Homera nalazimo istu predodžbu žedi. U »Nekijama« Odisej odlazi u svijet mrtvih da bi razgovarao s Tirezijom. Da bi mogli povratiti sjećanje i moć govora, mrtvi se moraju napiti žrtava naročito krvi zaklanih životinja (ODYSS. 10,517-18; 11,23-50).⁴⁵ Homerska religija pokazuje ustaljenu praksu štovanja mrtvog na stalnom mjestu njegova boravka, a to je grob. Njega se štuje izlivanjem tekućina kroz ljevkaste posude u grob.⁴⁶

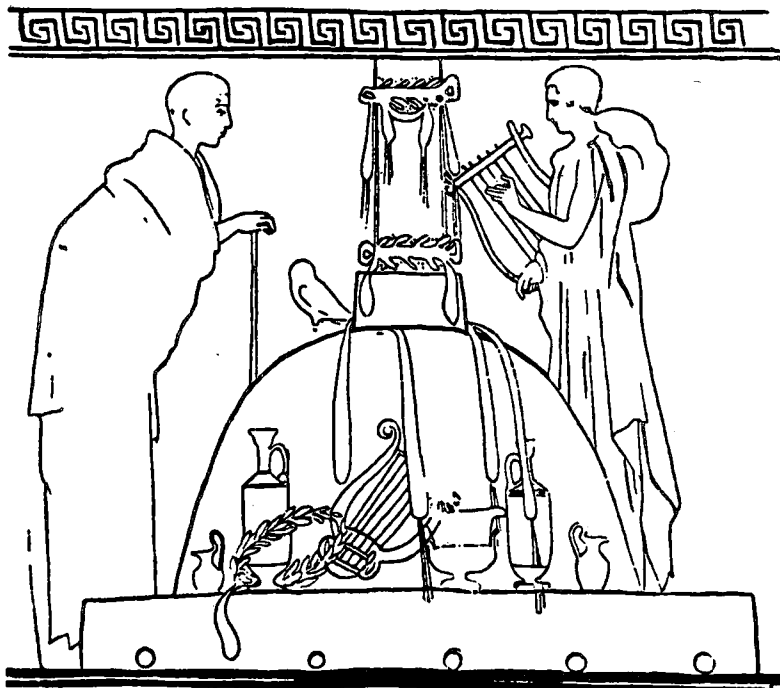
Geometrijske vaze golemih dimenzija nalazile su se na grobu kao nadgrobni spomenik – SEMA. Neke su bile u isto vrijeme i nadgrobni spomenici i recipijenti za žrtve mrtvima. Poznati krater iz Atene, datiran nešto poslije sredine 8. st. pr.ne. ima probušeno dno kroz koje su libacije mogle otjecati u grob.⁴⁷ Doduše Donna Kurtz i John Boardman smatraju da su otvori na dnu geometrijskih vaza služili da bi

CRTEŽ 12

se te goleme posude čvršće usadile na svoje mjesto. Čak i posude koje imaju nekoliko manjih otvora tumače na isti način, doduše ne objašnjavaju kakav tip usadivanja odgovara seriji manjih rupa, ali su sigurni da je to način »sidrenja«. ⁴⁸ Ovo bi objašnjenje možda nekog zadovoljilo da se ne postavlja pitanje – zašto baš vaze? Drveni stup ili kameni stup ili stela kao sema vrlo su funkcionalni. Zašto bi bili zamijenjeni mnogo

manje funkcionalnim vazama koje treba učvršćivati, koje su se lako lomile i podložne su svim nedaćama. Osim ako od presudne važnosti nije bila primarna funkcija vaze, a to je recipijent za tekućinu. Tim više što se nekoliko manjih otvora na dnu posude ne može samo tako tumačiti kao »neka vrst naprave za učvršćivanje« i tu napustiti problem.

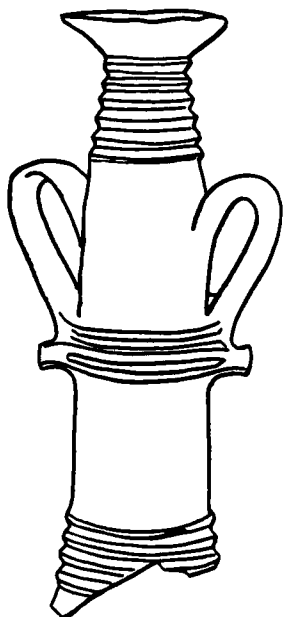

CRTEŽ 13

Posuda kao komunikacija s podzemljem česta je pojava u grčkom svijetu. Na grčkim se vazama nalaze prikazi posuda koje su u isto vrijeme bothros. Tako se »Euristejev pitos« često prikazuje kao ulaz u podzemni svijet, a Heraklo unutra ubacuje Erimantijskog vepra.⁴⁹ Zosim (3,1; 6,1) opisuje niske oltare u obliku posude na kojima se skupljaju duhovi.⁵⁰ Na jednom lekitu (sada u Jeni) naslikan je pitos iz koga izlaze Kere što ih Hermo doziiva.⁵¹ Upravo Kere asociraju na to da su ove vaze funerarne i da je njihova komunikacija dvosmjerna – dok tekućina kroz njih ulazi u grob ili tumul, duše mrtvih istim putem izlaze na površinu zemlje (Crtež 11) kad dođe njihovo vrijeme. U Ateni se jedan dan svetkovine Antesterija zvao CHYTROI (vrčevi); to je bio dan kad su mrtvi izlazili na svijet, a hramovi su bili zatvoreni.⁵²

Pauzanija (10.4.10) kaže da su Fočani ulijevali krv u grob svog heroja, i to kroz

otvor. Otvore su na tumulima činile ili obične posude ili cjevaste vaze. Da su vaze i cjevaste vaze stajale na tumulima pokazuju nam prikazi na grčkim vazama. Crtež 12 prikazuje tumul s amforom za libacije, dok Crtež 13 prikazuje tumul s tubularnom vazom okićenom i žrtvenim darovima oko groba. Takva se vaza naziva EPITHYMBIOS. Opet se jednom moramo vratiti na Kretu. Na brežuljku pored Knosa, blizu Hramske grobnice (*Temple tomb*) nađen je prsten pečatnjak nazvan »Minosov prsten« (*Ring of Minos*). Možda potječe iz grobnice. Na prstenu se vidi tumul i na njegovom vrhu sema u obliku oltara na kojem se prinose žrtve.⁵³ Možda je običaj takvog obilježavanja tumula počeo već na minojskoj Kreti, što bi ovaj prsten sugerirao.

CRTEŽ 14

CRTEŽ 15

Tubularne su vaze, u komadima i čitave, nađene na grobu u Solunu, Sirakuzi, Anaktorionu u Akarnaniji, u Civiltà Castellana u Italiji.⁵⁴ Sjajan je primjerak s dvije drške nađen u Lukaniji (Battifarano) (Crtež 14). Te su vaze pravi *επονδειών* u koji se lijevalo vino za eidola (HESYCH. *επονδειών, αργείον, ἐν ᾧ τοῖς εἰδώλοις οἶνον ἐπέπονδον*). Vidimo kako su izvorne tubularne vaze postajale kroz stoljeća pravi nadgrobni spomenici. Razvitak upravo nadgrobnog spomenika išao je dotle da u južnoj Italiji imamo poprsja od terakote moderlirana s okruglim otvorom kroz sredinu. Izuzetan je primjerak dvostruko poprsje od terakote iz Agrigenta s rupom za libacije.⁵⁵ Očito je da je njihova funkcija bila identična cjevastim vazama, samo što je dug put prijedan od minojskih »zmijskih cijevi« do poprsja klasične ljepote iz Agrigenta.

Ovakav je tip posude opisao Furtwängler (ARW 8/1905/191-202). Radi se o crnofiguralnom šupljem cilindru visokom 0,125 m, lagano konkavna oblika. S vanjske je strane naslikan Haron i duše kako veslaju u njegovu čamcu. Ovo je jedan od rijetkih prikaza Harona na grčkim vazama. Datiran je u drugu polovinu 6. st. pr.n.e. (Crtež 15). Očito je bio namijenjen da stoji na grobu kao otvor za libacije – kao eshara. Skolijast Euripida (Phoen. 274) naziva takve posude *ἐσχάρα* i dodaje: *ἐσχάρα μὲν κρυΐως ὁ ἐπὶ τῆς γῆς βόθρος, ἐνθα ἐναγίξουσι τοῖς κάτω ἐρχόμενοις.*⁵⁶ Da je funkcija »eshare« primjerana ovom cilindru, pokazuje i izabrana tema: Haron koji vozi mrtve preko Aheronta u njihov svijet, Haron, personifikacija smrti, odlaska s ovog svijeta i puta bez povratka. Jedini kontakt s onima koji su prešli Aheront su libacije, koje kroz cilindar ulaze u grob i tako gase vječitu žeđ mrtvih.

Nakon što smo vidjeli podatke iz civilizacija otprilike suvremenih vučedolskoj kulturi, starije prethistorijske nalaze, kao i trajanje oblika do klasičnog grčkog vremena, mogli bismo reći nešto o mogućoj funkciji ovog vučedolskog fragmenta. Ako možemo uspoređivati oblike, možemo uspoređivati i funkcije. Moguće je da je i ova posuda vučedolske kulture imala sličnu kultnu primjenu – cjevasta posuda za ljevanice podzemnim božanstvima. Vučedolska kultura pokazuje mnogobrojne sličnosti s civilizacijama starog svijeta, ne samo u onim jasno prepoznatljivim simbolima kao što su konsekrativni rogovi, golubica, dvostruka sjekira i ostali simboli, već i u odlikama koje su manje primjetljive na prvi pogled – kao što je žrtveno sahranjivanje, neki tipovi žrtvenika, funkcije nekih posuda. Čini nam se razumnim da možemo i u ovom slučaju izvući zaključke o sličnom tipu i funkciji i tako dodati još jednu točku dodira (onima koje su već poznate) između Vučedola i razvijenih civilizacija na jugu i istoku. Sa svakim se novim nalazom pokazuje da je vučedolska kultura bila integralni dio kulturnog kompleksa Sredozemlja i da je nasljeđovala iste odlike kao i velike civilizacije brončanog doba.

POPIS KRATICA

AJA	American Journal of Archaeology, New York, Archaeological Institute of America
ARW	Archiv für Religionswissenschaft, Wien
AS	Anatolian Studies, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara, London
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique, Paris
BIAL	Bulletin of the Institute of Archaeology of the University of London
CAH	Cambridge Ancient History, Cambridge University Press
JDAI	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin
HESPERIA	HESPERIA, Journal of the American School of Classical Studies at Athens
Opuscul. archaeol.	OPVSCVLA ARCHAEOLOGICA, Radovi Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
PEPRAGMENA	Pepragmena tou III diethnous kritologikou synedriou (Rethymnon, 18-23. septemvriou 1971), Athines 1973
VUČEDOL K.	VUČEDOL, treće tisućljeće pr.n.e. (Katalog izložbe), Zagreb, 1988.
ŽA	ŽIVA ANTIKA, Skopje, Filozofski fakultet-Seminar za klasičnu filologiju

BILJEŠKE

- 1 Sad ima otac ljevanice što ih je popila zemlja, ESHIL, *Žrtva na grobu*, 164.
- 2 Jama 6(V-85) ili Grob 3, duboka je 4,12 m. Promjer dna je 2,05 m. Na dubini jame od 3,32 m bio je naboj od žutog lesa. Iznad naboja nađena je jedna sama lubanja bez tijela, a ispod naboja sahranjeno je sedam mrtvaca, jedan muškarac, pet žena i jedno dijete neodređljiva spola.
- 3 Najveća sačuvana visina je 0,207 m; kraći promjer dna (mjereno od vanjskih rubova) je 0,088 m; duži promjer dna je sačuvan do 0,11 m, mogao je biti oko 0,14 m u punoj dužini.
- 4 Jedna od varijanti je bila da bi fragment mogao predstavljati suknju nekog većeg idola. Ipak nam se čini da nije dio idola zato što su vučedolski idoli većih dimenzija (oni do sada nađeni) rađeni naturalistički, s većim glatkim površinama. Usporedi model cipele iz Vinkovaca koji je mogao biti i dio nekog zaista velikog idola (VUČEDOL K. 74, kat. 28), kao i nešto manji model čizme iz Sarvaša (VUČEDOL K. 74, kat. 25), idole iz Ljubljanskog Barja (VUČEDOL K. 76, kat. 34; 77, kat. 35 i 36), glavu patke (?) iz Vinkovaca (VUČEDOL K. 76, kat. 43). S druge strane, ovakav princip ukrašavanja posuda po svemu šahovskog polja do sada je nalažen na vrlo finim posudama klasične i kasne vučedolske kulture, npr. lonac iz Vinkovaca (VUČEDOL K. 122, kat. 165), kupa na križnoj nozi iz Vinkovaca (VUČEDOL K. 132, kat. 202), pa i dvodijelna boca iz Starih Mikanovaca (VUČEDOL K. 41, kat. 47). Na temelju ovoga što je izneseno, odlučili smo da je vjerojatnije rješenje da je ovo cilindrična posuda, a ne donji dio idola. Naravno, u slučaju ako neki novi nalaz ne opovrgne ove pretpostavke.
- 5 G. Cadogan, »Clay Tubes in Minoan Religion«, *PEPRAGMENA* (1973) 34–38, 35.
- 6 G. C. Gesell, »The Minoan Snake Tube: A Survey and Catalogue« *AJA* 80, no. 3 (1976) 247–259, 253; Cadogan (1973) 35.
- 7 C. G. Yavis, *Greek Altars, Origin and Typology*, Saint Louis University Press (1949) 2.
- 8 Yavis (1949) 2, Gesell (1976) 248–9. Cilindri su šuplji, međutim Geraldine Gesell, na temelju toga što im je donji dio bio u fragmentima zaključuje da su vjerojatno imali puno dno. Smatramo da se ne može samo na temelju toga zaključivati da je dno bilo zatvoreno, budući da dobar dio kretske cilindare uopće nije imao dna. Rekonstruirati svaku tabularnu vazru u fragmentima kao da je imala zatvoreno dno, znači preudicirati problem. Ako nemamo čvrstih pokazatelja kakvo je bilo dno, najbolje je ne opredijeliti se.
- 9 M. P. Nilsson, *Geschichte der griechische Religion*, I, München (1955) T. 2, 1.
- 10 B. C. Dietrich, *The Origins of Greek Religion*, Berlin-New York (1974) 148; Cadogan (1973) 36; Gesell (1976).
- 11 W. K. C. Guthrie, »The Religion and Mythology of the Greeks«, *CAH* II, 2 (1980) 851 id, 861, fig. 8.
- 12 Cadogan (1973) 34–6.
- 13 J. C. Poursat, »Une sanctuaire de minoen moyen II à Mallia« *BCH* 90 (1966) 514–551, je još sklon tu-maćiti ih na taj način.
- 14 H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, Band III/2 (Kupferzeit) München (1974) T. 127, 46–51.
- 15 P. P. Betancourt, *The History of Minoan Pottery*, Princeton University Press (1985) 175 smatra to definitivno dokazanom tvrdnjom. Cadogan (1973) 38; Gesell (1976) 255.

- 16 Nilsson je najpoznatiji pobornik te teze; Yavis (1949) 2 je također sklon tom mišljenju; Dietrich (1974) 148 je siguran u to.
- 17 J. W. Shaw, »Excavations at Kommos (Crete) during 1976«, *HESPERIA* 46, no. 3 (1977) 199-240, 227-8, fig. 6, T. 54, c-e.
- 18 Müller-Karpe (1974) 883, T. 391, C-3.
- 19 Yavis (1949) 2.
- 20 Zemljani pod nije pravilo za svetišta – neka su popločana kamenim pločama, neka imaju pod od nabijene zemlje, a svetište u Komu (Kommos) ima zemljani pod s nekoliko kamenih ploča razmještenih okolo, Shaw (1977) 227 id.
- 21 Cadogan (1973).
- 22 Poursat (1966) 251.
- 23 Poursat (1966) 251; Guthrie (1980) 872; Müller-Karpe (1974) T. 390, 14, 15.
- 24 S. Ferri, *Divinità ignote*, Firenze (1929) T. XX; Yavis (1949) 8.
- 25 G. E. Mylonas, *Mycenae and Mycenaean Age*, Princeton (1966) 165,
- 26 Mylonas (1966) 146, 163.
- 27 O. R. Gurney, *The Hittites*, London (1975, 1. izd. 1952) 207, fig. 17. Tu je nađena cijela serija reljefa koji prikazuju razne libacije, na голу zemlju ili u posudu, pred božanstva koja su istovjetna božanstvima sa slavne galerije bogova u Yazilikayi.
- 28 W. Burkert, *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, University of California Press (1979) 42.
- 29 G. Glotz, *The Aegean Civilization*, London (1976, 1. izd. 1925) 270.
- 30 Vjerojatno zato u hetitskom jeziku ista riječ označava žrtvenu životinju i libaciju koja se izliva u zemlju. Gurney (1975) 151.
- 31 Burkert (1979) 42.
- 32 Shaw (1977) 229.
- 33 Shaw (1977) 229, b. 51.
- 34 S. Iakovidis, »The present state of research at the Citadel of Mycenae«, *BIAL* 14 (1977) 99-142, fig. 11.
- 35 B. Lincoln, *Myth, Cosmos and Society*, Harvard University Press Cambridge Mass. (1986) 41; Burkert (1979) 42.
- 36 A. Loisy, *Essai historique sur le Sacrifice*, Paris (1920) 184.
- 37 Burkert (1979) 42.
- 38 S. Lloyd & Mellaart, *Beycesultan I*, London (1962) 29 id, fig. 9; 40 id. fig. 15; J. Yakar, »The Twin Shrines of Beycesultan« *AS* 24 (1974) 151-162; M. Miličević, »Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras (VERG. Aen. 6.252)«, *Opuscul. archaeol.* 11-12 (1987) 99-130.
- 39 R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol*, Zagreb (1945) 53, T. 19, a-b.
- 40 Đ. Srejšević, »Thymiateria« *ŽA* 6 (1956) 301-306, 302.
- 41 U ovom kontekstu trebalo bi ponovo razmisliti i o starčevačkim žrtvenicima na četiri noge s rupom u sredini. Sjajan je primjer neobjavljeni starčevački žrtvenik iz Vinkovaca koji ima četiri noge izrađene kao četiri recipijenta, a u sredini okrugao otvor.
- 42 M. Grbić, *Porodin, kasnoneolitško naselje kod Bitolja*, Bitolj (1960) T. VIII; M. Garašanin, »Centralno balkanska zona« *Praistorija jugoslavenskih zemalja II, Neolit*, Sarajevo (1979) 112, T.XVI, 1.
- 43 L. R. Palmer, *The Interpretation of Mycenaean Greek Texts*, Oxford (1963) 248-55; Burkert (1979) 42.
- 44 Možda je predodžba bezvodnosti podzemlja, tj. svijeta mrtvih porijeklom iz Mezopotamije. Sumerski mit o silasku Inanne u podzemlje opisuje taj svijet kao potpuno bezvodnu, mračnu pustinju, gdje mrtvi jedu pijesak. Vidi S. H. Hooke, *Middle Eastern Mythology*, London (1963) 20 id.
- 45 Jedna od južnoitalskih vaza prikazuje Odiseja koji sjedi iznad bothrosa u kome se nalazi zaklana ovca. Odisej mačem rastjeruje druge duše. U uglu bothrosa vidi se Tirezijina glava kako izranja iz zemlje kroz žrtvenu jamu.
E. L. Highbarger, *The Gate of Dreams. An archaeological examination of VERGIL, Aeneis VI, 893-899*. Baltimore, John Hopkins (1940) 8, b. 21.

- 46 Guthrie (1980) 898.
47 P. E. Arias & M. Hirmer, *A History of Greek Vase Painting*, London (1962) 267-8; Kroker, JDAI 1 (1886) 85.
48 D. Kurtz & J. Boardman, *Greek Burial Customs*, London (1971) 57-81.
49 Ch. Picard, *Les origines du polythéisme Hellénique, l'ère homérique*, Paris (1932) T.XXIII, A.
50 Ferri (1929) fig. 15, 16 – vaze-bothroi.
51 J. E. Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion*, London (1980, reprint) 43; Ferri (1929) 29, fig. 17; W. Burkert, *Homo Necans, The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*, University of California Press (1983) 12, 230 b. 21.
52 Loisy (1920) 155; Nilsson (1955) 582 id, 594 id; Harrison, *Prolegomena*, 39.
53 G. R. Levy, *The Gate of Horn*, London (1948) 240, Pl. 29c.
54 Ferri (1929) 14, T.XX, Fig. 5, 6, 7.
55 Ferri (1929) 35, fig. 20, 21, Fig. 24 – poprsja iz Grammichele s otvorom kroz cijelu dužinu.
56 Highbarger (1940) 8, b. 21.

LITERATURA

- Arias, 1962 P. E. Arias & M. Hirmer, *A History of Greek Vase Painting*, London, 1962
Betancourt, 1985 P. P. Betancourt, *The History of Minoan Pottery*, Princeton University Press, 1985
Burkert, 1979 W. Burkert, *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, University of California Press, 1979. Seather Classical Lectures, 47
Burkert, 1983 W. Burkert, *Homo necans. The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*, University of California Press, 1983 (njem. izdanje Berlin, 1972)
Cadogan, 1973 G. Cadogan, »Clay Tubes in minoan Religion«, *Pepragmena* (1973) 34-38
Dietrich, 1974 B. C. Dietrich, *The Origins of Greek Religion*, Berlin-New York, 1974
Ferri, 1929 S. Ferri, *Divinità ignote*, Firenze, 1929
Garašanin, 1979 M. Garašanin, »Centralno balkanska zona«. *Praistorija jugoslavenskih zemalja II, Neolit*, Sarajevo, 1979.
Gesell, 1976 G. C. Gesell, »The Minoan Snake Tube: A Survey and Catalogue«, *AJA* 80, no. 3, 1976, 247-259
Glötz, 1976 G. Glötz, *The Aegean Civilization*, London 1976 (1. izd. 1925.)
Grbić, 1960 M. Grbić, *Porodin, kasnoneolitsko naselje kod Bitolja*, Bitolj, 1960.
Gurney, 1975 O. R. Gurney, *The Hittites*, London 1975 (1. izd. 1952.)
Guthrie, 1980 W. K. C. Guthrie, »The Religion and Mythology of the Greeks«, *CAH* II, 2 (1980) 851 id (1. izd. 1975)
Harrison, *Prolegomena* J. E. Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion*, London 1980 (reprint)
Highbarger, 1940 E. L. Highbarger, *The Gate of Dreams. An archaeological examination of Vergil, Aeneis VI, 893-899*. Baltimore, John Hopkins, 1940
Hooke, 1963 S. H. Hooke, *Middle Eastern Mythology*, London, 1963
Iakovidis, 1977 S. Iakovidis, »The present state of research at the Citadel of Mycenae«, *BIAL* 14 (1977) 99-142
Kurtz & Boardman, 1971 D. Kurtz & J. Boardman, *Greek Burial Customs*, London, 1971
Levy, 1948 G. R. Levy, *The Gate of Horn. A Study of the religious conceptions of the stone age and their influence upon European thought*. London, 1948
Lincoln, 1986 B. Lincoln, *Myth, Cosmos and Society*, Harvard University Press, Cambridge Mass 1986

- Lloyd & Mellaart, 1962 S. Lloyd & J. Mellaart, *Beycesultan I*, London, 1962
Loisy, 1920 A. Loisy, *Essai historique sur le Sacrifice*, Paris, 1920
Milićević, 1987 M. Milićević, »Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras (Verg. Aen. 6.252)«, *Opuscul. archaeol.* 11-12 (1987) 99-130
Müller-Karpe, 1974 H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, Band III/2 (Kupferzeit), München 1974
Mylonas, 1966 G. E. Mylonas, *Mycenae and the Mycenaean Age*, Princeton, 1966
Nilsson, 1955 M. P. Nilsson, *Geschichte der griechische Religion*, München, 1955.
Palmer, 1963 L. R. Palmer, *The Interpretation of Mycenaean Greek Texts*, Oxford, 1963
Parrot, 1970 A. Parrot, *Sumer*, München, 1970 (1. izd. 1960—)
Picard, 1932 Ch. Picard, *Les origins du polythéisme hellénique, l'ère homérique*, Paris, 1932
Poursat, 1966 J. C. Poursat, »Une sanctuaire de Minoen moyen II à Mallia«, *BCH* 90 (1966) 514-551
Schmidt, 1945 R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol*, Zagreb 1945
Shaw, 1977 J. W. Shaw, »Excavations at Kommos (Crete) during 1976«, *Hesperia* 46, no. 3 (1977) 199-240
Srejšović, 1956 D. Srejšović, »Thymiateria«, *ŽA* 6 (1956) 301-306
Yakar, 1974 J. Yakar, »The Twin Shrines of Beycesultan«, *AS* 24 (1974) 151-162
Yavis, 1949 C. G. Yavis, *Greek Altars: Origin and Typology*, Saint Louis University Press 1949

Summary

A VESSEL FROM THE VUČEDOL CULTURE WITH SPECIAL REFERENCE TO TUBULAR VASES

Among the numerous ceramics of the Vučedol culture excavated at the Vučedol site (the Streim vineyard) in 1985 a strange fragment (T. 1, a-b; 2, a-b) was found. It has a hollow elliptic bottom, which is worked so that undoubtedly a vessel stood on it. Since its top is very damaged, it was impossible to reconstruct its shape. The surface is richly decorated with chequered incrustation.

The question of the function of this object has been raised. It was obvious from the very beginning that this is a cultic object, and we decided to interpret it as a tubular vase for libations. Outside the Vučedol culture exist certain parallels. Characteristic are finds from Crete for which there are two possible explanations: they were either vessels for libations or bases of sacrificial vessels. Having examined the excavated finds and reproductions of these vases (Figs. 2-7), we have arrived at the conclusion that they probably had double function i.e. the so-called snake tubes could at the same time serve as bases for sacrificial vessels (cf. Fig. 7) and as vessels for libations, as shown on the model of a sanctuary in Kamilari, where a believer is pouring something out of the vessel he is holding in his hand (Fig. 9). In the European prehistory similar cylinders were known in the late Neolithic culture Porodin, which may also be interpreted as vessels for libations. Constructions for libations are known in Beycesultan in Anatolia. Admittedly these are not tubular vases, but the idea of libation under the ground is present. This custom was retained until the Hittite and Mycenaean period. In big Geometric amphoras and kraters used as gravestones we also recognize vessels used for pouring libations into graves. Some of these vases have a perforated leg. In later times, in Greece were found tubular vases on tumuli functioning as sema and vessels for pouring libations (Figs. 13, 14). The black-figured cylinder with scenes of Charon (Fig. 15) had the same function. On Greek vases there are scenes of tumuli on which either a usual vase (Fig. 12) or a tubular vase (Fig. 13) is placed. The form developed in South Italy to the point that terracotta busts are found having a vertical hole through the whole bust. On the gravestone they probably had the same function as tubular vases.

All these vases had the same function – libations in sacrifice to the dead and chthonic deities. Pouring liquid offerings was a widespread, frequent and a very sacred ritual act. Various liquids were poured: wine, water, milk, oil, hydromel like in Homer, but also blood. Libation is an offering to deities, which flows out irretrievably into the earth, and cannot be taken back. As early as the Neolithic existed the idea of pouring libation through a vessel. The vessel functioned as a consecrated mediator between people and the living world on the one side, and the untouchable world of gods and the dead on the other; as nobody's world, some sort of a limbo through which the liquid passes, where it stops being man's drink and becomes a divine substance.

translated by
Daniela Živković

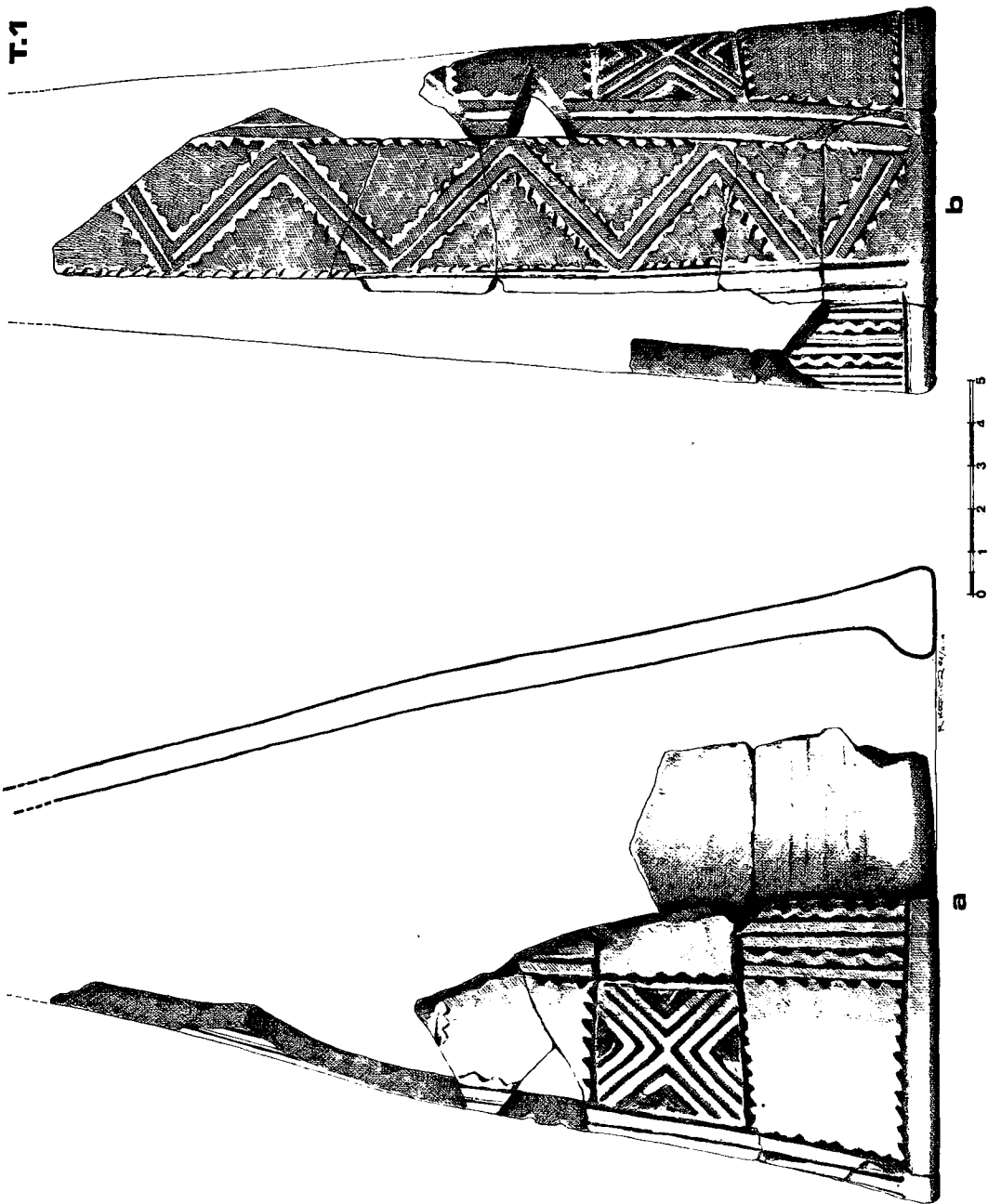
POPIS CRTEŽA

- Crtež 1 – nalaz iz Gurnije, prema Yavis (1949) fig. 1, 2
Crtež 2 – cilindar iz Pirga (Pyrgos, Myrtos), prema Cadogan (1973) P. 9b
Crtež 3 – cilindar iz Kumase, prema Gesell (1976) Pl. 41, 2
Crtež 4 – cilindar iz Kefala Kondru, prema Gesell (1976) Pl. 40, 10
Crtež 5 – cilindar iz Priniasa, prema Gesell (1976) Pl. 44, 19
Crtež 6 – cilindar iz Karfija, prema Gesell (1976) Pl. 43, 16
Crtež 7 – cilindar s kupom na vrhu, iz Koma (Kommos), prema Shaw (1977) T. 54, d
Crtež 8 – freska iz palače u Mariju, prema Parrot (1970) T. 348 B
Crtež 9 – model svetišta iz Kamilarija, prema Müller-Karpe (1974) T. 391, C-3
Crtež 10 – scena sa sarkofaga iz Aja Trijade, prema Glotz (1976) fig. 50b
Crtež 11 – lekit sa scenom Herma i kera koje izlijeću iz pitosa, prema Harrison, Prolegomena, fig. 7
Crtež 12 – scena na vazi: tumul s amforom, prema Ferri (1929) fig. 11
Crtež 13 – scena na lekitu iz Eretrije: tumul sa cilindrom, prema JDAI 27 (1912) 138, Abb. 7
Crtež 14 – cilindar iz Lukanije, prema Ferri (1929) T. XX
Crtež 15 – crnofiguralni cilindar s prikazom Harona, prema Nilsson (1955) T. 32, 2
Tabla 1, a i b posuda, vučedolska kultura (Vučedol, Streimov vinograd), crtež K. Rončević
Tabla 2, a i b rekonstrukcija ukrasa iste posude, crtež K. Rončević

TABLE AND FIGURES

- Figure 1 – find from Gournia, from Yavis (1949) Fig. 1, 2
Figure 2 – cylinder from Pyrgos (Pyrgos, Myrtos), from Cadogan (1973) Pl. 9b
Figure 3 – cylinder from Koumasa, from Gesell (1976) Pl. 41, 2
Figure 4 – cylinder from Kefala Khondrou, from Gesell (1976) Pl. 40, 10
Figure 5 – cylinder from Prinias, from Gesell (1976) Pl. 44, 19
Figure 6 – cylinder from Karfi, from Gesell (1976) Pl. 43, 16
Figure 7 – cylinder with a cup on the top, from Kommos, from Shaw (1977) T. 54d
Figure 8 – fresco from a palace in Mari, from Parrot (1970) T. 348B
Figure 9 – model of a sanctuary from Kamilari, from Müller-Karpe (1974) T. 391, C-3
Figure 10 – scene on a sarcophagus from Hagia Triada, from Glotz (1976) Fig. 50b
Figure 11 – lekythos with a scene of Hermes and Keres flying out of pithos, from Harrison, Prolegomena, Fig. 7
Figure 12 – scene on a vase: tumulus with an amphora, from Ferri (1929) Fig. 11
Figure 13 – scene on a lekythos from Erythrae: tumulus with cylinder, from JDAI 27 (1912) 138, Abb. 7
Figure 14 – cylinder from Lucania, from Ferri (1929) T. XX
Figure 15 – blackfigured cylinder with a scene of Charon, from Nilsson (1955) T. 32, 2
Table 1, a i b vessel, the Vučedol culture (Vučedol, the Streim vineyard), drawing by K. Rončević
Table 2, a i b reconstruction of the decoration on the same vessel, drawing by K. Rončević

T.1

T.2

